Desátá přednáška

NAIL062 Výroková a predikátová logika

Jakub Bulín (KTIML MFF UK)

Zimní semestr 2023

Desátá přednáška

Program

- grounding, Herbrandova věta
- unifikace, unifikační algoritmus
- rezoluční pravidlo, rezoluční důkaz

Materiály

Zápisky z přednášky, Sekce 8.3-8.5 z Kapitoly 8

8.3 Grounding

Grounding

- základní (ground) instance otevřené φ ve volných proměnných $x_1, \ldots, x_n$ je $\varphi(x_1/t_1, \ldots, x_n/t_n)$, kde vš. t_i jsou konstantní

  Herbrandova věta říká, že je-li otevřená teorie nesplnitelná, lze to doložit "na konkrétních prvcích": existuje konečně mnoho základních instancí axiomů, jejichž konjunkce je nesplnitelná

- např. pro $T = \{P(x,y) \vee R(x,y), \neg P(c,y), \neg R(x,f(x))\}$ substituujeme konstantní termy $\{x/c, y/f(c)\}$:

  $$(P(c,f(c)) \vee R(c,f(c))) \ \wedge \ \neg P(c,f(c)) \ \wedge \ \neg R(c,f(c))$$

- základní atomické sentence chápeme jako prvovýroky:

  $$(p_1 \vee p_2) \wedge \neg p_1 \wedge \neg p_2$$

- to už snadno zamítneme výrokovou rezolucí
- p_1 znamená "platí $P(c,f(c))$", p_2 znamená "platí $R(c,f(c))$"

Přímá redukce do výrokové logiky

Herbrandova věta + korektnost a úplnost výrokové rezoluce dává následující, neefektivní postup (S' je moc velká, i nekonečná):

1. $S \rightsquigarrow S' =$ množina všech základních instancí klauzulí z S
2. atomické sentence v S' chápeme jako prvovýroky
3. S nesplnitelná $\Leftrightarrow$ S' zamítnutelná 'na úrovni výrokové logiky'

Např. pro $S = \{\{P(x,y), R(x,y)\}, \{\neg P(c,y)\}, \{\neg R(x,f(x))\}\}$

$$S' = \{\{P(c,c), R(c,c)\}, \{P(c,f(c)), R(c,f(c))\}, \{P(f(c),c), R(f(c),c)\}, \ldots,$$
$$\{\neg P(c,c)\}, \{\neg P(c,f(c))\}, \{\neg P(c,f(f(c)))\}, \{\neg P(c,f(f(f(c))))\}, \ldots,$$
$$\{\neg R(c,f(c))\}, \{\neg R(f(c),f(f(c)))\}, \{\neg R(f(f(c)),f(f(f(c))))\}, \ldots\}$$

S' je nesplnitelná obsahuje konečnou nesplnitelnou podmnožinu:

$$\{\{P(c,f(c)), R(c,f(c))\}, \{\neg P(c,f(c))\}, \{\neg R(c,f(c))\}\} \vdash_R \square$$

Efektivnější je hledat vhodné základní instance unifikací [za chvíli]

Herbrandův model

Mějme jazyk $L = \langle \mathcal{R}, \mathcal{F} \rangle$ s alespoň jedním konstantním symbolem.
L-struktura $\mathcal{A} = \langle A, \mathcal{R}^{\mathcal{A}}, \mathcal{F}^{\mathcal{A}} \rangle$ je Herbrandův model, jestliže:

- A je množina všech konst. L-termů (Herbrandovo univerzum)
- pro každý n-ární $f \in \mathcal{F}$ a (konstantní) "t_1", ..., "t_n" $\in A$:
$$f^{\mathcal{A}}(\text{“}t_1\text{”}, \ldots, \text{“}t_n\text{”}) = \text{“}f(t_1, \ldots, t_n)\text{”}$$
- speciálně, pro konstantní symbol $c \in \mathcal{F}$ je $c^{\mathcal{A}} = \text{“}c\text{”}$
- na relační symboly neklademe podmínky

Např. $L = \langle P, f, c \rangle$ (P unární rel., f binární funkční, c konstantní)
Herbrandův model je každá struktura $\mathcal{A} = \langle A, P^{\mathcal{A}}, f^{\mathcal{A}}, c^{\mathcal{A}} \rangle$, kde

- $A = \{\text{“}c\text{”}, \text{“}f(c,c)\text{”}, \text{“}f(c,f(c,c))\text{”}, \text{“}f(f(c,c),c)\text{”} \ldots\}$
- $c^{\mathcal{A}} = \text{“}c\text{”}$
- $f^{\mathcal{A}}(\text{“}c\text{”}, \text{“}c\text{”}) = \text{“}f(c,c)\text{”}$, $f^{\mathcal{A}}(\text{“}c\text{”}, \text{“}f(c,c)\text{”}) = \text{“}f(c,f(c,c))\text{”}$, $f^{\mathcal{A}}(\text{“}f(c,c)\text{”}, \text{“}c\text{”}) = \text{“}f(f(c,c),c)\text{”}$, atd.
- $P^{\mathcal{A}} \subseteq A$ může být libovolná

Herbrandova věta

Věta (Herbrandova): Je-li T otevřená, v jazyce bez rovnosti a s alespoň jedním konstantním symbolem, potom:

- buď má T Herbrandův model, nebo
- existuje konečně mnoho základních instancí axiomů T, jejichž konjunkce je nesplnitelná.

Důkaz: $T_{\text{ground}} =$ množina všech základních instancí axiomů T

Zkonstruujeme "systematické tablo" τ z T_{ground} s $\mathrm{F}\bot$ v kořeni, ale z jazyka L, bez rozšíření o pomocné konstantní symboly na L_C. (Nepotřebujeme je, protože v T_{ground} nejsou kvantifikátory.)

Pokud má τ bezespornou větev, je "kanonický model" (opět bez pomocných symbolů) Herbrandovým modelem T.

Jinak je τ důkaz sporu, T_{ground} (a tedy i T) je nesplnitelná. Tablo τ je konečné, používá jen konečně mnoho $\alpha_{\text{ground}} \in T_{\text{ground}}$, jejich konjunkce už je nesplnitelná. □

Poznámky

- konstatní symbol potřebujeme, aby existovaly vůbec nějaké konstantní termy (ale není-li v L žádný, můžeme ho přidat)
- Herbrandův model je podobný kanonickému, ale nepřidáváme pomocné symboly, a neříkáme nic o relacích
- je-li jazyk s rovností, najdeme Herbrandův model pro T^* (přidané axiomy rovnosti) a faktorizujeme podle $=^A$

Důsledky Herbrandovy věty

Důsledek: Je-li T otevřená v jazyce s konstantním symbolem, potom T má model, právě když má model teorie T_{ground}.

Důkaz: $\Rightarrow$ V modelu T platí i všechny základní instance axiomů. Je tedy i modelem T_{ground}.

$\Leftarrow$ Pokud T nemá model, podle Herbrandovy věty je nějaká konečná podmnožina teorie T_{ground} nesplnitelná. □

Důsledek: Mějme otevřenou $\varphi(x_1, \ldots, x_n)$ v L s konst. symbolem. Potom existuje $m \in \mathbb{N}$ a konstantní L-termy t_{ij} $(i \in [m], j \in [n])$, že sentence $(\exists x_1) \ldots (\exists x_n) \varphi(x_1, \ldots, x_n)$ je pravdivá, právě když je následující formule (výroková) tautologie:

$$\varphi(x_1/t_{11}, \ldots, x_n/t_{1n}) \vee \cdots \vee \varphi(x_1/t_{m1}, \ldots, x_n/t_{mn})$$

Důkaz: Je pravdivá, právě když $(\forall x_1) \ldots (\forall x_n) \neg\varphi$ neboli $\neg\varphi$ je nesplnitelná. Stačí aplikovat Herbrandovu větu na $T = \{\neg\varphi\}$. □

8.4 Unifikace

Příklady substitucí

Místo všech základních použijeme ‘vhodné’ substituce (unifikace):

1. $\{P(x), Q(x,a)\}$ a $\{\neg P(y), \neg Q(b,y)\}$
   - substitucí $\{x/b, y/a\}$ získáme $\{P(b), Q(b,a)\}$ a $\{\neg P(a), \neg Q(b,a)\}$, z nich rezolucí $\{P(b), \neg P(a)\}$
   - nebo $\{x/y\}$ a rezolucí přes $P(y)$ máme $\{Q(y,a), \neg Q(b,y)\}$
   - šlo by např. $\{x/a\}$, získat $\{Q(a,a), \neg Q(b,a)\}$, ale to je horší

2. $\{P(x), Q(x,z)\}$ a $\{\neg P(y), \neg Q(f(y),y)\}$
   - lze použít $\{x/f(a), y/a, z/a\}$, získat $\{P(f(a)), Q(f(a),a)\}$ a $\{\neg P(a), \neg Q(f(a),a)\}$, rezolucí $\{P(f(a)), \neg P(a)\}$
   - lepší je $\{x/f(z), y/z\}$, dává $\{P(f(z)), Q(f(z),z)\}$ a $\{\neg P(z), \neg Q(f(z),z)\}$, rezolventu $\{P(f(z)), \neg P(z)\}$
   - proč lepší? obecnější, rezolventa ‘říká více’: $\{P(f(a)), \neg P(a)\}$ je důsledkem $\{P(f(z)), \neg P(z)\}$, ale nejsou ekvivalentní
   - $\{x/f(a), y/a, z/a\}$ získáme složením $\{x/f(z), y/z\}$ a $\{z/a\}$

Substituce formálně

- substituce je konečná množina $\sigma = \{x_1/t_1, \ldots, x_n/t_n\}$, kde x_i jsou navzájem různé proměnné, t_i jsou termy, t_i není x_i
  - základní: všechny termy t_i jsou konstantní
  - přejmenování proměnných: vš. t_i navzájem různé proměnné
- výraz je term nebo literál (atomická formule nebo její negace)
- instance výrazu E při substituci $\sigma = \{x_1/t_1, \ldots, x_n/t_n\}$, $E\sigma$: simultánně nahradíme všechny výskyty x_i za termy t_i
- pro množinu výrazů S je $S\sigma = \{E\sigma \mid E \in S\}$

- simultánně proto, aby výskyt x_i v termu t_j nevedl ke zřetězení
- např. $S = \{P(x), R(y, z)\}$, $\sigma = \{x/f(y, z), y/x, z/c\}$

$$S\sigma = \{P(f(y, z)), R(x, c)\}$$

Skládání substitucí

- substituce lze skládat, $\sigma\tau$ znamená nejprve σ a potom τ
- chceme, aby platilo $E(\sigma\tau) = (E\sigma)\tau$, pro libovolný výraz E
- např. pro výraz $E = P(x, w, u)$ a substituce

$$\sigma = \{x/f(y), w/v\} \qquad \tau = \{x/a, y/g(x), v/w, u/c\}$$

máme $E\sigma = P(f(y), v, u)$ a $(E\sigma)\tau = P(f(g(x)), w, c)$, takže:

$$\sigma\tau = \{x/f(g(x)), y/g(x), v/w, u/c\}$$

- skládání není komutativní, $\sigma\tau$ je (typicky) jiná než $\tau\sigma$, zde

$$\tau\sigma = \{x/a, y/g(f(y)), u/c, w/v\}$$

- ale je asociativní (takže nemusíme psát závorky v $\sigma_1\sigma_2\cdots\sigma_n$)

Buď $\sigma = \{x_1/t_1, \ldots, x_n/t_n\}$ a $\tau = \{y_1/s_1, \ldots, y_m/s_m\}$, označme $X = \{x_1, \ldots, x_n\}$ a $Y = \{y_1, \ldots, y_m\}$. Složení σ a τ je substituce

$$\sigma\tau = \{x_i/t_i\tau \mid x_i \in X, x_i \neq t_i\tau\} \cup \{y_j/s_j \mid y_j \in Y \setminus X\}$$

Vlastnosti skládání

Tvrzení: Pro libovolné substituce σ, τ, ϱ a výraz E platí:

$$\text{(i) } (E\sigma)\tau = E(\sigma\tau) \qquad \text{(ii) } (\sigma\tau)\varrho = \sigma(\tau\varrho)$$

Důkaz: (i) Buď $\sigma = \{x_1/t_1, \ldots, x_n/t_n\}$ a $\tau = \{y_1/s_1, \ldots, y_m/s_m\}$.
Stačí pro E proměnnou (substituce nemění ostatní symboly):

- pro $E = x_i$ je $E\sigma = t_i$ a $(E\sigma)\tau = t_i\tau = E(\sigma\tau)$
- pro $E = y_j \notin X$ je $E\sigma = E$ a $(E\sigma)\tau = E\tau = s_j = E(\sigma\tau)$
- je-li E jiná proměnná, potom $(E\sigma)\tau = E = E(\sigma\tau)$.

(i) opakovaným užitím (i) máme pro lib. výraz, tedy i proměnnou:

$$E((\sigma\tau)\varrho) = (E(\sigma\tau))\varrho = ((E\sigma)\tau)\varrho = (E\sigma)(\tau\varrho) = E(\sigma(\tau\varrho))$$

Z toho plyne, že $(\sigma\tau)\varrho$ a $\sigma(\tau\varrho)$ jsou touž substitucí.

(Podrobněji, zřejmě platí: $\pi = \{z_1/v_1, \ldots, z_k/v_k\}$ právě když $z_i\pi = v_i$ a $E\pi = E$ je-li E proměnná různá od všech z_i.) □

Unifikace

- unifikace pro $S = \{E_1, \ldots, E_n\}$ je substituce σ taková, že $E_1\sigma = E_2\sigma = \cdots = E_n\sigma$, tj. $S\sigma$ obsahuje jediný výraz
- pokud má S unifikaci, je unifikovatelná
- unifikace pro S je nejobecnější, pokud pro každou unifikaci τ pro S existuje substituce λ taková, že $\tau = \sigma\lambda$

NB: různé nejobecnějších unifikace pro S se liší jen přejmenováním proměnných

Např. pro $S = \{P(f(x), y), P(f(a), w)\}$

- $\sigma = \{x/a, y/w\}$ je nejobecnější unifikace
- $\tau = \{x/a, y/b, w/b\}$ je unifikace, ale není nejobecnější, nelze z ní získat např. unifikaci $\varrho = \{x/a, y/c, w/c\}$
- z nejobecnější unifikace σ získáme $\tau = \sigma\lambda$ pro $\lambda = \{w/b\}$

Unifikační algoritmus

- postupně od začátku výrazů aplikuje substituce
- buď p nejlevější pozice, na které se nějaké dva výrazy z S liší
- $D(S)$ je množina všech podvýrazů začínajících na pozici p
- $S = \{P(x, y), P(f(x), z), P(z, f(x))\}, p = 3, D(S) = \{x, f(x), z\}$

vstup: konečná množina výrazů $S \neq \emptyset$

výstup: nejobecnější unifikace σ nebo info, že není unifikovatelná

(0) nastav $S_0 := S$, $\sigma_0 := \emptyset$, $k := 0$

(1) pokud $|S_k| = 1$, vrať $\sigma = \sigma_0\sigma_1 \cdots \sigma_k$

(2) zjisti, zda je v $D(S_k)$ proměnná x a term t neobsahující x

(3) pokud ano, nastav $\sigma_{k+1} := \{x/t\}$, $S_{k+1} := S_k\sigma_{k+1}$, $k := k + 1$, a jdi na (1)

(4) pokud ne, odpověz, že S není unifikovatelná

NB: hledání x a t v kroku (2) je relativně výpočetně náročné

Ukázkový běh

$S = S_0 = \{P(f(y, g(z)), h(b)),\ P(f(h(w), g(a)), t),\ P(f(h(b), g(z)), y)\}$

$(k = 0)$ $|S_0| > 1$, $D(S_0) = \{y, h(w), h(b)\}$, proměnná y není v $h(w)$, nastavíme $\sigma_1 := \{y/h(w)\}$ a $S_1 = S_0\sigma_1$

$S_1 = \{P(f(h(w), g(z)), h(b)),\ P(f(h(w), g(a)), t),\ P(f(h(b), g(z)), h(w))\}$

$(k = 1)$ $D(S_1) = \{w, b\}$, $\sigma_2 = \{w/b\}$, $S_2 = S_1\sigma_2$

$S_2 = \{P(f(h(b), g(z)), h(b)),\ P(f(h(b), g(a)), t)\}$

$(k = 2)$ $D(S_2) = \{z, a\}$, $\sigma_3 = \{z/a\}$, $S_3 = S_2\sigma_3$

$S_3 = \{P(f(h(b), g(a)), h(b)),\ P(f(h(b), g(a)), t)\}$

$(k = 3)$ $D(S_3) = \{h(b), t\}$, $\sigma_4 = \{t/h(b)\}$, $S_4 = S_3\sigma_4$

$S_4 = \{P(f(h(b), g(a)), h(b))\}$

$(k = 4)$ $|S_4| = 1$, nejobecnější unifikace pro S je $\sigma = \sigma_1\sigma_2\sigma_3\sigma_4 = \{y/h(w)\}\{w/b\}\{z/a\}\{t/h(b)\} = \{y/h(b), w/b, z/a, t/h(b)\}$

Důkaz korektnosti

Tvrzení: Unifikační algoritmus je korektní. Pro sestrojenou σ navíc platí, že je-li τ libovolná unifikace, potom $\tau = \sigma\tau$.

Důkaz: Algoritmus vždy skončí, neboť v každém kroku eliminuje proměnnou. Skončí-li neúspěchem, nelze unifikovat S_k, tedy ani S.

Odpoví-li $\sigma = \sigma_0\sigma_1 \cdots \sigma_k$, zjevně jde o unifikaci. Zbývá dokázat, že je nejobecnější, k tomu stačí dokázat vlastnost 'navíc': Buď τ lib. unifikace pro S. Indukcí pro $0 \leq i \leq k$ ukážeme $\tau = \sigma_0\sigma_1 \cdots \sigma_i\tau$

(báze indukce) Pro $i = 0$ je $\sigma_0 = \emptyset$, $\tau = \sigma_0\tau$ tedy platí triviálně.

(indukční krok) Buď $\sigma_{i+1} = \{x/t\}$. Ukažme, že pro lib. proměnnou platí: $u\sigma_{i+1}\tau = u\tau$ Z toho okamžitě plyne i $\tau = \sigma_0\sigma_1 \cdots \sigma_i\sigma_{i+1}\tau$.

Pro $u \neq x$ je $u\sigma_{i+1} = u$, tedy i $u\sigma_{i+1}\tau = u\tau$. Je-li $u = x$, máme $u\sigma_{i+1} = x\sigma_{i+1} = t$. Protože τ unifikuje $S_i = S\sigma_0\sigma_1 \cdots \sigma_i$ a $x, t \in D(S_i)$, τ unifikuje i x a t, tzn. $t\tau = x\tau$, tj. $u\sigma_{i+1}\tau = u\tau$. $\square$

8.5 Rezoluční metoda

Příklad rezolučního kroku

Chceme-li ukázat $T \models \varphi$, skolemizací najdeme CNF formuli S ekvisplnitelnou s $T \cup \{\neg\varphi\}$. Stačí najít rezoluční zamítnutí S.

Jediným podstatným rozdílem bude rezoluční pravidlo.

Rezolventou dvojice klauzulí bude klauzule, kterou lze odvodit aplikací (nejobecnější) unifikace. Nejprve příklad:

$C_1 = \{P(x), Q(x, y), Q(x, f(z))\}, C_2 = \{\neg P(u), \neg Q(f(u), u)\}$

Vyberme z C_1 oba pozitivní literály začínající Q, z C_2 negativní.

$S = \{Q(x, y), Q(x, f(z)), Q(f(u), u)\}$ lze unifikovat pomocí nejobecnější unifikace $\sigma = \{x/f(f(z)), y/f(z), u/f(z)\}$

- $C_1\sigma = \{P(f(f(z))), Q(f(f(z)), f(z))\}$
- $C_2\sigma = \{\neg P(f(z)), \neg Q(f(f(z)), f(z))\}$

z nich odvodíme rezolventu $C = \{P(f(f(z))), \neg P(f(z))\}$

Rezoluční pravidlo

Mějme klauzule C_1 a C_2 s disjunktními množinami proměnných tvaru

$$C_1 = C_1' \sqcup \{A_1, \ldots, A_n\}, \quad C_2 = C_2' \sqcup \{\neg B_1, \ldots, \neg B_m\}$$

kde $n, m \geq 1$ a $S = \{A_1, \ldots, A_n, B_1, \ldots, B_m\}$ lze unifikovat. Buď σ nejobecnější unifikace S. Rezolventa C_1 a C_2 je potom klauzule

$$C = C_1'\sigma \cup C_2'\sigma$$

- Disjunktní množ. proměnných získáme přejmenováním. Proč? Z $\{\{P(x)\}, \{\neg P(f(x))\}\}$ odvodíme $\square$, nahradíme-li $\{P(x)\}$ klauzulí $\{P(y)\}$. Ale $S = \{P(x), P(f(x))\}$ není unifikovatelná.
- Proč potřebujeme z klauzule odstranit více literálů najednou? $S = \{\{P(x), P(y)\}, \{\neg P(x), \neg P(y)\}\}$ je zamítnutelná, ale nemá zamítnutí, které by v každém kroku odstranilo jen jeden.

Rezoluční důkaz

Rezoluční důkaz (odvození) klauzule C z formule S je konečná posloupnost klauzulí $C_0, C_1, \ldots, C_n = C$ taková, že pro každé i je buď

- $C_i = C'_i\sigma$ pro nějakou $C'_i \in S$ a přejmenování proměnných σ
- nebo C_i je rezolventou nějakých C_j, C_k kde $j < i$ a $k < i$.

Existuje-li, je C rezolucí dokazatelná z S, $S \vdash_R C$. (Rezoluční) zamítnutí S je rez. důkaz $\square$ z S, potom je S (rezolucí) zamítnutelná.

Příklad

$$S = \{\{\neg P(x,y), \neg P(y,z), P(x,z)\}, \{\neg P(x,x)\},$$
$$\{\neg P(x,y), P(y,x)\}, \{P(x, f(x))\}\}$$

rezoluční zamítnutí:

$\{\neg P(x,y), \neg P(y,z), P(x,z)\}$, $\{P(x', f(x'))\}$, $\{\neg P(f(x),z), P(x,z)\}$,
$\{\neg P(x,y), P(y,x)\}$, $\{P(f(x'),x')\}$, $\{P(x,x)\}$, $\{P(x',x')\}$, $\square$

rezoluční strom: